

Animalieproduktionens roll i livsmedelsberedskapen

Inspel till SLU:s remissvar på betänkandet Livsmedelsberedskap för en ny tid (SOU 2024:8)

Lotta Rydhmer, Inst f husdjurens biovetenskaper, SLU

Djurproduktionens sårbarhet handlar till stor del om att få fram varor och tjänster till gården och att få ut mjölk, ägg och levande djur från gården. Konsekvensen blir densamma om det är ett extremt skyfall som spolat bort vägen eller en handelsblockad som orsakat dieselbrist – kommer inte foderbilen fram måste kycklingarna avlivas innan de svälter ihjäl och livsmedel går till spillo i en kristid när mat behövs som bäst. Djur kan inte heller transporteras från gården vilket snabbt leder till överbeläggning i stallarna och försämrad djurvälstånd.

Insatsvaror och infrastruktur

Lantbrukarna är ofta väl medvetna om djurproduktionens sårbarhet och har redan börjat anpassa produktionen efter klimatförändringen (Rydberg et al, 2019), men mycket av beredskapsarbetet ligger utanför deras kontroll. Därför behövs politiska beslut om beredskapslager för läkemedel och vacciner, mineralfoder, rengöringsmedel, semindoser, proteinrika foder för unga djur, mineralgödsel och växtskyddsmedel för foderodling och reservdelar till gårdens maskiner. Likaså måste samhället ta ansvar för infrastrukturens utbyggnad och underhållsarbete som säkrar tillgången till el och öppna transportvägar. El och diesel är nödvändiga insatsvaror som djurbönder lyfter fram i alla diskussioner om sårbarhet (Albihn et al, 2021). Beredskap mot elavbrott och dieselbrist är också avgörande för ett gott djurskydd. Lantbrukaren kan skaffa större dieseltank och större reservkraftverk, men staten måste ansvara för underhållet av Sveriges väg-, vatten- och elnät. Sårbarheten för yttre störningar gäller även tillgång till arbetskraft och det förstärks av att många djurskötare och arbetare på slakterier kommer från andra länder. Regelverket kring att anställa utländsk personal är ett exempel på en beredskapsfråga som staten måste ansvara för.

Livsmedelsberedskap och livsmedelsstrategi hör ihop

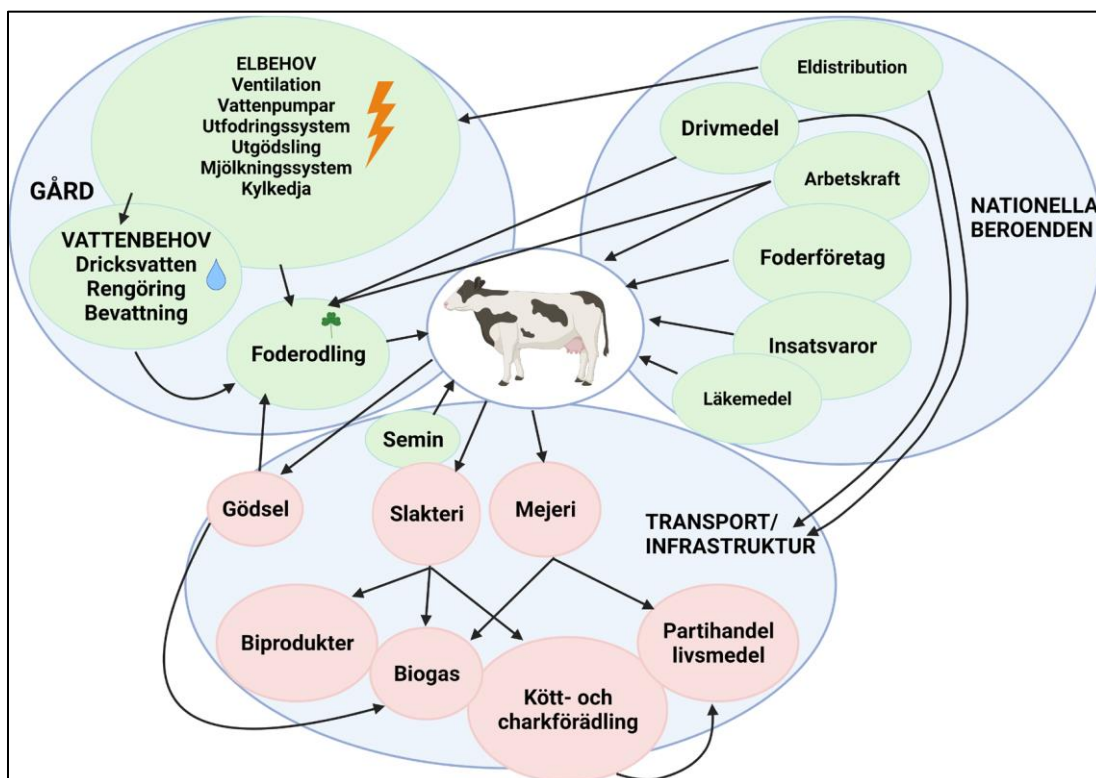
Parallellt med samhällets insatser för beredskapslager av insatsmedel och underhåll av infrastruktur bör varje djurgård ha en rimlig mängd foder och andra insatsvaror lagrat på gården av livsmedelsberedskapsskäl och djurskyddsskäl. Jordbruksverket bör få i uppdrag att ta fram rimliga minimivolymer för sådana gårdslager för alla djurslag. Många djurproducenter behöver dock ökad lönsamhet för att få utrymme för investeringar som minskar sårbarheten och därmed ökar beredskapen. Därför måste den politiska styrningen av Sveriges livsmedelsberedskap överensstämma med den nationella livsmedelsstrategin. Utredningen hänvisar till livsmedelsstrategin, men betydelsen av en politisk samsyn kan inte nog understrykas. Över huvud taget är ett brett perspektiv nödvändigt och det är förvånande att FN:s hållbarhetsmål knappt nämns i utredningen eftersom det finns flera målkonflikter.

Livsmedelsberedskap behöver hanteras med ett One Health-perspektiv, alltså ett tvärvetenskapligt synsätt på hälsan hos människor och djur och i miljön för att genom samarbete mellan discipliner minska risken för ohälsa vid kris. Utredningen nämner ”flexibel beredskapsplanering” och till det hör flexibel tillämpning av regler kring t ex livsmedelssäkerhet vid kris. Vore det t ex acceptabelt att sälja opastöriserad mjölk direkt från gård vid en kris? Eller är risken att den ursprungliga livsmedelskrisen (t ex mejeriet som fick stänga när vägen förstördes av skyfall) därmed förstärks av ett sjukdomsutbrott hos

konsumenterna? Inblandade myndigheter behöver utöka diskussionen kring risker vid störning för att identifiera rätt nivå av flexibilitet i regelverk och rekommendationer.

Politisk styrning av branschens struktur

Investeringar på gårdsnivå kan vara allt från större reservkraftverk, större fodersilo och ny bevattningsdamm till förstärkning av enskild väg. När nya stallar byggs har samhället goda möjligheter att påverka sårbarheten, t ex genom att ta hänsyn till extremväder och andra tänkbara störningar vid förprovning av nya byggnader. Även mejerier, slakterier och äggpackerier behöver få fram insatsmedel, såsom el och rengöringsmaterial för att producera livsmedel, och de behöver dessutom få fram förpackningsmaterial. Strukturrationaliseringen i Sverige har lett till få men stora anläggningar i mellanledet (mejeri, slakteri, äggpackeri) och det har ökat sårbarheten. I utredningen står det att mejeriproduktion finns över hela landet, men en störning som gör att ett mejeri måste stänga skulle leda till stora mängder kasserad mjölk och därmed förvärra en livsmedelskris. På slakterisidan är strukturen lite bättre och här skulle staten kunna öka beredskapen genom regelverk som gör det möjligt att beordra slakterier att slakta djur dygnet runt under en kris, så att inte långa slaktköer uppstår vid t ex akut foderbrist. Staten skulle kunna kräva att mejerier och slakterier är förberedda på att växla upp för att avlasta primärproduktionen vid en kortvarig kris, alternativt att de har en viss överkapacitet. Vad gäller slakterier är detta även en djurskyddsfråga – kan inte grisar skickas till slakt enligt plan blir det snabbt en dålig djurvälstånd på gårdarna eftersom djuren fortsätter att växa och nya djur föds.

God livsmedelsberedskap förutsätter att varor och tjänster kan komma fram till djurgården, och att mjölk, ägg och djur kan lämna gården. Bilden visar den komplexa struktur av beroenden som gäller för en mjölkgård. Till detta kommer nationell och internationell lagstiftning som styr djurproduktionen. Illustration D Seligsohn, fr Albihn m fl, 2021

Krishanteringsplaner i alla led

Staten bör verka för att krishanteringsplaner upprättas av varje djurproducent och varje företag i mellanledet, med hjälp av rådgivningsorganisationer och berörda myndigheter, och i samverkan med andra företagare. För detta behövs ekonomiskt och praktiskt stöd för fortbildningsinsatser i alla led i branschen. Även på en regional nivå behöver krishanteringsplaner upprättas avseende exempelvis reservvatten och för att bistå djurproducenten vid foderbrist med nyttjande av annan mark för bete eller grovfoderskörd. På nationell nivå behöver krishanteringsplaner utvecklas för hantering av smittsamma sjukdomar och en säkrad tillgång till veterinär, diagnostik och behandling under kris.

Djur är levande livsmedelslager

För livsmedelsberedskap under en långvarig störning (flera år) kan får och getter spela en avgörande roll. Antalet får och getter i produktion kan skalas upp relativt snabbt eftersom dessa djur har ett kort generationsintervall, jämfört med nötkreatur. Får och getter är robusta djur som kan producera kött och mjölk (samt fibrer för textilier) med relativt lite insatsvaror. Det är lättare att få fram tillräckligt med alternativa fodermedel och vatten (t ex från Östersjön) för får och getter än för nötkreatur. Dagens populationer av får och getter kan ses som levande beredskapslager, och djur som "levande lager" nämns i utredningen. Men det förutsätter att de ekonomiska villkoren för svensk får- och getproduktion är tillräckligt goda åren innan krisen kommer, så att det finns aktiva producenter som kan skala upp produktionen när krisen är här. Ett strategiskt ekonomiskt stöd till får- och getproducenter för att kontinuerligt hålla en tillräckligt stor basproduktion i landet bör övervägas.

Många yttre faktorer kan störa produktionen av livsmedel från lantbrukets djur. Bilden ger exempel på störningar som kan drabba såväl djurgårdar som anläggningar i nästa led (mejeri, slakteri och äggpackeri), och som samhället behöver beredskap för. Illustration L Rydhmer

Resiliens och anpassning

Djurproduktionens resiliens (förmåga att hantera störningar) är ett område där mer forskning behövs. Detta forskningsfält kompliceras av att det finns målkonflikter mellan resiliens och effektivitet på gårdsnivå och på djurnivå. Forskningen behövs både vad gäller slutmålet och omvandlingsprocessen för att nå dit. När det handlar om ett genetiskt förändrat djurmaterial tar en sådan omställning många år och producenten behöver kunskapsstöd under hela omställningsperioden. Mer forskning kring djurproduktionens anpassning till klimatförändringen och de störningar som den medför behövs också för en ökad livsmedelsberedskap. Det handlar om konsekvenser av olika anpassningsåtgärder för djur, människor och natur, om risker och möjligheter med att använda alternativa resurser (t ex gräs från stadens parker som grovfoder), om varningssystem för smittsamma sjukdomar som är nya i Sverige, och om utvecklandet av verktyg som underlättar producenternas krishanteringsplaner.

Referens

Albihn, A, Seligsohn, D, Rydhmer, L, Gunnarsson, S, Svensson, T, Hansson, P-A, Johnsson, P, Kuns, B. 2021. Klimatanpassning av svensk animalieproduktion - säkrare tillgång på livsmedel under en kris. SLU Future Food Reports 15. https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/future-food/publikationer/future-food-reports/slu-futurefood_rapport15_klimatanpassningavsvenskanimalieproduktion2.pdf

Rydberg, I., Albihn, A., Aronsson, H., Berg, G., Hidén, C, Johansson, T, Stark, M, Wirsén, H. och Rydhmer, L. 2019. Jordbrukets klimatanpassning. SLU Future Food Reports 5. <https://publications.slu.se/?file=publ/show&id=103765>